

UOT 94 (479.24)

TOFIQ NƏCƏFLİ

AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu,
şöbə müdürü, tarix elmləri doktoru, dosent, Azərbaycan
tofignajali@gmail.com

XVII ƏSRİN I YARISI SƏFƏVİ-POLŞA ƏLAQƏLƏRİ TARİXİNDƏN

Açar sözlər: Səfəvi dövləti, I Şah Abbas, Polşa, kral III Sigizmund, Şah Səfi, II Şah Abbas.

Giriş

Bu gün dünya dövlətləri birliyinin bərabər-hüquqlu üzvü olan müstəqil Azərbaycanımız istiqlal tarixinin şanlı səhifələrini yazır. Azadlığımızın, qurmaqda olduğumuz demokratik cəmiyyətin taleyi, heç şübhəsiz, uğurlu xarici siyasətlə sıx bağlıdır. Şübhə yoxdur ki, xarici siyasət tarixi təcrübə və ənənələr üzərində qurulur. Bizim əlaqə yaratdığımız və bizimlə münasibətlər qurmağa can atan bir çox ölkələrin, xüsusilə böyük dövlətlərin zəngin xarici siyasət təcrübələri, ənənələri var. Tarix təkrar olunduğu kimi siyasət də təkrar olunur. Odur ki, Azərbaycan Səfəvi dövlətinin Polşa ilə qarşılıqlı əlaqələrini öyrənmək, müvafiq nəticələr çıxarmaq olduqca zəruridir.

Azərbaycanla Polşa arasında ilk siyasi-diplomatik əlaqələri hələ 1471-ci ildə Ağqoyunlu hökmdarı Həsən Padşahın Polşa kralı IV Kazimirlə əlaqələr yaratması ilə başlamışdır. Növbəti il Həsən Padşahın Krakov şəhərinə göndərdiyi elçi heyətinə İsaak adlı ispaniyalı yəhudi rəhbərlik etmişdi. İki dövlət arasında yaradılan siyasi əlaqələr Həsən Padşahın ölümündən sonra davam etdirilmədi. Krakov şəhərində yerləşən Yaqellonlar sarayı Osmanlı sultanına qarşı çox ehtiyatlı siyasət yürütməyə başladı [14, 35-36]. Buna görə də, Azərbaycan Ağqoyunlu dövlətinin hüquqi varisi olan və 1501-ci ildə yaranan Səfəvi dövləti Qərbi Avropanın Papalıq, Müqəddəs Roma imperiyası, Portuqaliya, İspaniya, Venesiya, İngiltərə və bir sıra digər xristian dövlətləri ilə diplomatik əlaqələr yaratsa da, Polşa kralları ilə siyasi əlaqələr yarıda bil-mədilər.

Buna səbəb qərbdə Osmanlı imperiyasının əsas düşməni olan Habsburqlardan fərqli olaraq, Polşa kralının 1533-cü ildə Osmanlı impe-

riyası ilə “əbədi sülh” bağlaması və XVI əsr ərzində tərəflər arasında dostluq münasibətlərinin qorunub saxlanması idi [14, 36]. Polşa ilə Osmanlı dövləti arasında dostluq münasibətləri 1576-cı ildə birlik vətəndaşları tərəfindən taxt-taca seçilən keçmiş Osmanlı vassalı Transilivaniya voyevodası Stefan Batorinin (1576-1586) hakimiyyəti dövründə də davam etdi.

XVI əsrdə Polşa və Səfəvi sarayları arasında siyasi yazışmaların və təmasların olmamasının əsas səbəbi həmin təmasların, ən azından Polşa tərəfi üçün maraqlı olmadığı faktında axtarmaq lazımdır. Səfəvilərlə Avropa dövlətləri arasındakı münasibətlərdən bəhs edən C.P.Rubies yazır ki, “... latın xristian dünyası ilə Səfəvilər arasında türklərə qarşı hərbi ittifaq ideyası diplomatik mübadilələrin arxasında duran əsas amil idi” [16, 354; 18, 69]. Qeyd etmək lazımdır ki, 1600-cü ilə qədər belə bir amil Polşa üçün əhəmiyyətli dərəcədə yox idi.

Lakin III Sigizmund Vazın (1587-1632) kral seçilməsindən sonra Reç Pospolita* vətəndaşlarının böyük bir hissəsi içərisində Osmanlı dövlətinə dost olan fraksiya qatı katolik kralın Osmanlıların ən güclü düşməni olan Avstriya Habsburqları ilə yaxınlaşma arzusu ilə üzləşdiyi üçün bu vəziyyət dəyişməyə başladı. Kral III Sigizmund xristian hökmdarlarının daha yaxın İslam dövlətlərinə qarşı uzaq Səfəvi dövləti ilə müttəfiq olmaq üçün tarixi cəhdlərinə uyğun gəlməyən hərəkət edərək, təbii ki, Səfəviləri Osmanlı imperiyası ilə gələcək müharibələrdə potensial müttəfiq kimi qəbul etməyə başladı [15, 61].

* 1569-cu ildə imzalanmış Lüblin uniyasına görə Polşa və Litva vahid dövlətdə birləşdi. Bu dövlət Reç Pospolita adlanır.

I Şah Abbas dövründə Səfəvi-Polşa siyasi əlaqələrinin yaranması

Buna görə də, XVI əsrin sonlarında I Şah Abbas Polşa ilə diplomatik əlaqələr yaratmaq məqsədilə mühüm təşəbbüs göstərdi. Belə ki, onun 1599-cu ildə Hüseyinli bəy Bayatın rəhbərliyi altında Avropanın xristian hökmdarlarına göndərdiyi “Böyük elçilik” heyəti Moskvadan keçməklə Müqəddəs Roma imperatorunun sarayına qədər getməli və yol üstündə Polşa kralı III Sigizmundla görüşmək, şahın məktubunu və hədiyyələrini təqdim etmək tapşırığını almasına baxmayaraq, Varşavadakı kral sarayına yetişmədilər [11, 142-143; 1, 280]. Fransız Abel Pinçon da Səfəvi şahının Qərbi Avropa dövlətlərinə Hüseyinli bəy Bayatın rəhbərliyi altında yola saldığı elçi heyətinin Polşa kralını ziyarət etməli və ona ünvanlanmış məktubu çatdırmalı olduğunu təsdiq edir [19, 142]. III Sigizmund və məsləhətçiləri şübhələndilər ki, Moskva çarı Boris Qodunov Səfəvi elçilərinin hərəkət istiqamətini zorla dəyişdirdiyindən, Osmanlı imperiyası ilə bağlı maraqları üst-üstə düşən Reç Pospolita ilə Səfəvilər arasında əlaqələr yaranmadı [15, 62].

Lakin XVI əsrin sonlarında kral III Sigizmund Vazın Osmanlıların ən güclü düşməni olan Habsburqlarla yaxınlaşmaq arzusu, eləcə də, Osmanlı imperiyası ilə Moldova üzərində hökmranlıq məsələsindən qaynaqlanan tarixi gərginlik Polşa kralını Səfəviləri Osmanlı imperiyası ilə gələcək müharibələrdə potensial müttəfiq kimi qəbul etməsinə təsir göstərdi.

Habsburqların tərəfdarı olan kral III Sigizmund, Səfəvi-Moskva münasibətlərini pozmaq və Osmanlılara qarşı potensial müttəfiqlə dialoqu bərpa etmək ümidi ilə 1601-ci ildə Səfər Muratoviçi Səfəvi sarayına xüsusi kral elçisi təyin etdi. Səfər Muratoviçin səfəri Səfəvi-Polşa diplomatik əlaqələrinin yaranmasına, I Şah Abbasın və varislərinin (Şah Səfi və II Şah Abbas) dövründə daha da inkişaf etməsinə səbəb oldu. Bu məqalədə məqsədimiz, məhz qeyd olunan dövrdə Səfəvi dövlətinin Polşa ilə qarşılıqlı əlaqələrinin yaranmasına və XVII əsrin I yarısında inkişafına aydınlıq gətirməkdir.

1601-ci ildə kral III Sigizmund Səfər Muratoviçi şəxsi taciri və elçisi kimi Səfəvi sarayına göndərdi. İstər Polşa kralı, istərsə də Osmanlı

sultanının təbəəsi olan Səfər Muratoviçin statusu, eləcə də təcrübəli tacir kimi bacarığı ona Varşava ilə İsfahan sarayları arasında səmərəli fəaliyyət göstərməyə imkan verdi. Səfər Muratoviçin ticarət aparmaq məqsədilə göndərilməsinə baxmayaraq, bu missiyanın arxasında gizli siyasi motivlər dururdu: Osmanlı imperiyasına qarşı potensial müttəfiqlə açıq və müntəzəm əlaqəni təmin etmək istəyi Polşa kralının XVII əsrin əvvəllərində Səfəvilərlə dostluq münasibətləri yaratmağa çalışmasının əsas səbəbi idi [14, 64].

Polşa kralının Səfəvi sarayına xüsusi missiya göndərməsinə həmin dövrdə Reç Pospolita ilə Osmanlı imperiyası arasında Moldova üzərində hökmranlıq məsələsindən qaynaqlanan tarixi gərginlik də az rol oynamadı. Valaxiya, Moldaviya və Transilvaniyanı Osmanlı nəzarətindən azad etməyə çalışan vıax lideri Mixay Viteazulun üsyanı da hər iki dövlətin hərbi iştirakına səbəb oldu. Dövlətin xarici siyasətini təyin etmək müstəsna hüququna malik olan Reç Pospolita Seymi, güclü hərbişdirilmiş sərhəd şlyaxtasının (zadəganların) şəxsi maraqlarına baxmayaraq, III Sultan Mehmed tərəfindən 1597 və 1598-ci illərdə göndərilən “əhdnamələr” vasitəsilə güclü Osmanlı qonşusu ilə müharibədən açıq şəkildə qaçırdı. Lakin Reç Pospolitanın güclü hərbişdirilmiş sərhəd şlyaxtasının şəxsi maraqları kralın bu dövrdə sabit olmayan sərhəd bölgələrinə birbaşa müdaxilə etməsinə səbəb oldu [14, 68-69].

Səfər Muratoviçin 1601-1602-ci illər ticarət missiyasının və kral III Sigizmundun İsfahana I Şah Abbas sarayına göndərdiyi xüsusi kral səfirliyinin qeydləri qonşu dövlətlər – Moskva knyazlığı, Səfəvilər və Osmanlı imperiyası arasında qüvvələr balansının dəyişməsi haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Səfəvi şahları Qərbi Avropanın əksər dövlətləri ilə diplomatik əlaqələr yaratsa da, Polşa kralları ilə səfirlik mübadiləsinə nail ola bilməmişdilər. Tacir qiyafəsində göndərilən Səfər Muratoviçin şah sarayı tərəfindən qəbul edilməsində Macarıstan, Səfəvi, Osmanlı və Böyük Moskva knyazlığı arasındakı regional qüvvələr balansı mühüm rol oynadı. Həm Polşa kralının, həm də Osmanlı sultanının təbəəsi statusu, eləcə də təcrübəli tacir kimi bacarığı S.Muratoviçə özünü ideal

agent kimi göstərməsinə imkan verdi. O, Polşa kralının dostluq mesajını I Şah Abbasa çatdırmağa nail oldu. S.Muratoviçin səyahətinə dair ilkin hesabatı iki dövlət arasında siyasi əlaqələrin yaradılmasına işıq salır.

Səfər Muratoviçin gündəlik qeydlərindən aydın olur ki, Reç Pospolita Seymi yaranmış vəziyyətin incəliyini nəzərə alaraq, Osmanlı dövləti əleyhinə ittifaq bağlamaq üçün Səfəvilərə açıq şəkildə yanaşmaq istəməsə də, Seym daxilindəki fraksiyalar Səfəvilər və Moskva knyazlığı arasında dinc münasibətləri pozmaqdan məmnun olsalar da, kral sarayının üzvləri 1599-cu ildə Səfəvi səfirliyinin çar tərəfindən pozulduğu iddiasından təşvişə düşsələr də, Osmanlılarla əlaqələri pozmaqda maraqlı deyildilər. Ortaq sərhədlərdə vassal kazaklar, tatarlar, moldavanlar və valaxlarla uzun sürən münaqişələrə baxmayaraq, Reç Pospolita və Osmanlı imperiyası XVI əsrin böyük bir hissəsində rəsmi sülh vəziyyətini uğurla qorudu. Bununla belə, Habsburqlar tərəfdarı olan kral III Sigizmund, Səfəvi-Moskva münasibətlərini pozmaq və Osmanlılara qarşı potensial müttəfiqlə dialoqu bərpa etmək ümidi ilə Səfər Muratoviçi şahın sarayında xüsusi kral elçisi təyin etdi [14, 70].

1598-ci ilin fevralında gənc sələfi I Fyodorun ölümü ilə hakimiyyətdə möhkəmlənən çar Boris Qodunov, Səfəvilərlə Reç Pospolita arasında qarşılıqlı maraqlara söykənən dostluq əlaqələrinin yaranmasının qarşısını almaqla, Moskvanın bölgədə hakimiyyətini təmin etməyi çalışdı. Kral III Sigizmund Səfəvi missiyasının Reç Pospolita sarayını ziyarət etmək göstərişindən xəbərdar idi və çarın Səfəvi elçilərinin marşrutlarını dəyişməyə məcbur etdiyinə inanırdı. Səfər Muratoviç sayəsində Reç Pospolita və Səfəvi dövləti Osmanlı dövlətinə qarşı əməkdaşlıq müzakirələrində iştirak etmək imkanı qazandı [14, 70-71].

Səfər Muratoviçin missiyası nəticəsində I Şah Abbas III Sigizmundun dost niyyətindən xəbərdar oldu və Moskva çarının 1599-cu ildə xristian dünyasının hökmdarlarına yola salınan Səfəvi səfirliyinin fəaliyyətini pozması barədə lazımi şəkildə məlumatlandırıldı. Maraqlıdır ki, öz missiyasını yerinə yetirdikdən sonra Mosk-

vadan İsfahana qayıdan Pirqulu bəy* səfirliyin Polşaya getmədiyi və bu laqeydliyin ona baha başa gəldiyini açıqlamadı. S.Muratoviç “Qeydləri”ndə yazır ki, şahın mehmandarı Təhmasib bəyin qonağı olan zaman o, mənə müxtəlif şeylər haqqında və buraya nə üçün gəldiyimi soruşdu. Mən ona əlahəzrət kraldan əmr aldığımı, onun üçün qiymətli daşlar və çadır almalı olduğumu söylədim. O, mənə dedi: *“il yarım bundan əvvəl əlahəzrət şah ağamız öz nümayəndəsini əlahəzrət krala, ağanıza göndərdi. Mən sizdən soruşuram, siz onu görmüsünüzdü?”* Mən cavab verdim: *“Mən onun Polşaya deyil, yalnız Moskvaya gəldiyini eşitdim. Mən Lvovdan yola düşdüyüm vaxt bu barədə Moskvadan gəlmiş bir tacirdən də eşitmişəm ki, onda sizin şahdan, ağanızdan, əlahəzrət krala [mənim ağama] bir məktub vardı”* [14, 83].

Səfər Muratoviçin “Qeydləri” I Şah Abbasın “böyük elçilik” heyətinin Polşa sarayına getməməsinin səbəbləri, şahın hədiyyələrinin və məktubunun kral III Sigizmundda təqdim olunmaması barədə tam təsəvvür yaratmağa imkan verir. Şahın elçi heyəti Avropaya uzun, çətin səyahətinə davam edərkən, Səfər Muratoviç Səfəvi sarayına gəldi. S.Muratoviç yazır ki, sarayda görüş zamanı Şah mənə dedi: *“qonaq... Alman imperatoru, ingilis kralı, Venesiyalılar, Roma papası sizdən daha uzaqdadırlar, amma onlar məni unutmur və dostluq yaratmağa yollar axtarırlar. Nə üçün əlahəzrət kral, sizin hökmdar da öz adamını və ya elçisini, heç olmasa dostluq məktubu göndərmir?”* Mən cavab verdim: *“Əlahəzrət şah əfəndim, əlahəzrət kralın öz elçisini göndərməməsi və ya məktub yazmaması təəccüblü deyil. Əlahəzrət şah da heç vaxt ona elçi göndərməyib, məktub yazmayıb. Rəbbim yaxşı bilir ki, əlahəzrət şah digər xristian hökmdarlarına məktublar və elçilər göndərib”* [14, 85].

Bundan sonra şah qəzəblə ingilis elçisinə (Robert Şerliyə – T.N.), sonra isə baş vəzirinə

* Pirqulu bəyin başlığı altında 300 nəfərlik Səfəvi elçi heyəti Hüseyinli bəy Bayatın rəhbərliyi altında göndərilən elçi heyətindən altı ay əvvəl Moskvaya yola salınmışdı. I Şah Abbas V.V.Tyufyakinin elçiliyinə cavab olaraq Pirqulu bəyin rəhbərliyi altında Moskvaya xüsusi elçi heyəti göndərdi. Onun qarşısına qoyulan məqsəd Osmanlı imperiyasına qarşı koalisiyaya müttəfiqlər cəlb etmək idi [Bax: 7, 40].

baxdı və dedi: “*Mən, həqiqətən, Polşa kralına məktub göndərməmişəmmi?*” *Vəzir cavab verdi: “əlahəzrət, məktub və hədiyyələr göndərdiniz”. Və sonra şah ingilis elçisinə dedi: “Axı sənin qardaşın (Antoni Şerli – T.N.) məktubları və hədiyyələri Polşa kralına verməli idi. Nə üçün o, bunları çatdırmadı? Elçi dedi: “Əlahəzrət, qardaşıma qəzəblənməyin, o bu məsələdə günahkar deyil, çünki o, bütün Rusiyanın çarının yanına gələrkən, Polşa kralı üçün hədiyyələri, həm də məktubları olduğunu söylədi. Çar onu həbs etdi və üç ay saxladı. Sonra and içdirdi ki, onu azadlığa buraxsalar Polşaya getməyəcək, birbaşa alman imperatorunun, sonra isə ingilislərin yanına gedəcək”* [14, 85].

Moskva hökmdarı çar B.Qodunovun Səfəvi elçilərinə qarşı bu qərribə addımını izah etmək çətindir. Rus çarının Səfəvi elçilərinə qarşı belə bir mövqe nümayiş etdirməsinin səbəbləri barədə İ.V.Mogilina yazır: “Moskva hökmdarı çar Boris Qodunov “qardaş” adlandırdığı I Şah Abbasın elçisinə qarşı niyə belə bir qərribə addım atmışdı. Bunun səbəbi çox sadədir. Boris Qodunov son 12 ildə şəxsən və uğursuz şəkildə anti-osmanlı liqasının yaradılması ilə məşğul idi. Bu incə diplomatik oyunda Qodunov uğur qazanıb, onun “əvəzolunmaz” rolunu hər iki tərəf etiraf edib. Lakin öz diplomatik fəaliyyətinin zirvəsinə çatan B.Qodunov imperiya iştahını cilovlaya bilmədi. O, şahla danışıqlarda Moskva dövlətinin “yüksək əli”nin şah tərəfindən tanınması ilə geniş antiosmanlı təbliğatının yaradılmasını əlaqələndirməyə başladı” [9, 196]. Uzaqgörən və tədbirli siyasətçi kimi tarixdə “Böyük” ləqəbini alan və buna tam layiq olan I Şah Abbas B.Qodunovun diplomatik oyunlarını duysa da, şimal qonşusu ilə müttəfiqlikdən əl çəkmək istəmirdi. Buna görə də şah rus çarından yan keçərək, bilavasitə avropalılarla antiosmanlı ittifaqı yaratmaq üçün danışıqlar aparmağa, mövcud vəziyyətlə bağlı mövqeyini ört-basdır etməyə çalışırdı. Buna görə də Avropaya cəmi 43 nəfərdən ibarət səfirlik göndərdiyi halda, Moskvaya 300 nəfərlik heyət yola salmış və B.Qodunova Sasanilər dövrü şahənşahlarının qızıl taxtı hədiyyə aparılmışdı [10, 78-79].

Təbiidir ki, B.Qodunov I Şah Abbasın Avropa dövlətləri ilə əlaqələr yaratmaq təşəbbüsünü bəyənmişdi. Çünki Avropa dövlətləri ilə Səfəvilər arasında birbaşa əlaqələrin qurulması

B.Qodunovun onlar arasında əlverişli vasitəçilik mövqeyindən uzaqlaşdırılmasına səbəb ola bilərdi. Buna görə də, Səfəvi elçi heyəti altı aya qədər Moskvada saxlanılmışdı. Çar B.Qodunov Antoni Şerli və elçi heyətinin üzvləri arasında münaqişə yaratmağa nail olaraq onu həbsə almışdı. A.Şerlinin “*həbs edilməsi nəticəsində şahın Avropa dövlətlərinə göndərdiyi bütün məktublar ondan alınmış və məzmununu öyrənmək üçün açılmışdı*” [12, 7]. B.Qodunov bilmək istəyirdi ki, I Şah Abbas ikili oyun oynayırmı və “Avropa monarxları” ilə Moskva dövlətinin mənafeyinə xələl gətirəcək işlər qururmu? Şahın belə bir şey planlaşdırdığını öyrəndikdən sonra elçi heyəti Avropaya buraxıldı [10, 80]. I Şah Abbasın Moskvaya yola saldığı elçisi Pirqulu bəy İsfahana qayıtdıqdan sonra Moskvada baş verən hadisələr barədə şahı məlumatlandırarsa da, elçi heyətinin Polşaya getmədiyi barədə heç bir məlumat vermədi.

S.Muratoviçin “Qeydlər”indən aydın olur ki, I Şah Abbas kral III Sigizmunda ünvanlandığı məktubunun və hədiyyələrinin öz ünvanına çatmadığını məhz S.Muratoviçdən öyrənmişdi. Şah daha sonra qardaşı Antoninin Moskvada həbsdə olduğunu bilən Robert Şerlini sorğu-sual etmişdi. Robert Şerli bildirdi ki, çar Antonindən yalnız Reç Pospolita sarayından yan keçmək vədini aldıqdan sonra onu azad etmişdir. S.Muratoviç bildirir ki, Polşa kral sarayının və şərqlə dillərində mahir olan Pan Dzerjekin Müqəddəs Roma imperiyasının imperatoruna göndərilən Səfəvi missiyasından xəbəri vardı. Pan Dzerjek mənə dedi ki, əlahəzrət Polşa kralının dostluq gəmisini əlahəzrət Səfəvi şahı üçün digər xristian hökmdarlardan daha faydalı ola bilər. O, həmçinin mənə əlahəzrət Səfəvi şahı ilə görüşməyi və əlahəzrət Polşa kralı ilə tanış etməyi tapşırıb [14, 74]. S.Muratoviç Səfəvi şahı ilə görüşü zamanı “Böyük elçilik” heyəti ilə eyni vaxtda Moskvaya çatan Pirqulu bəyin orada baş verən hadisələrlə bağlı şaha düzgün məlumat vermədiyini ortaya çıxtdı.

S.Muratoviç yazır ki, həqiqəti öyrəndikdən sonra “*Şah vəzirlərə, elçilərə, sonra isə Hatəm bəyə baxdı və sonuncuya dedi: “Görürsən, elçi olmayan, lakin padşahının, ağasının izzətini və dürüstlüyünü ləyaqətlə təsdiq etməyə qadir olan bu adamın vəziyyəti necədir. Sonra o, ingilis elçisinin qardaşı ilə birlikdə Polşa kral həzrətlə*

rinin yanına göndərilən məşhur saray əmiri Pirqulunu yanına çağırdı. O, padşahın qarşısında dayandı və padşah əli ilə mənə işarə edərək dedi: “Eşidirsən, Pirqulu bəy, sən bu adamı görürsən, o, elçi deyil, ticarət adamıdır və buna baxmayaraq, o, namus, izzət və ad-san üçün təbliğat aparmır, mən onu günahlandırma bilmərəm. O, əzab verməklə, hədə-qorxu ilə bunu etməyə məcbur edilmədi, lakin o, həqiqəti söylədi və ağasının izzətini sevən yaxşı bir insan kimi, ağasına edilən zərərə səssiz qala bilmədi. Və sən, ey düşüncəsiz, vəzifələrini unutdun: siz bizim iradəmizi və əmrlərimizi yerinə yetirmək istəmədiniz. Mən səni ingilis elçisinin qardaşı ilə Polşa kralının yanına getməyə göndərdim. Qayıtdın. Siz bizim əmrə uyğun olaraq onunla getmədin!”. Pirqulu bəy cavab verdi ki, “Moskva çarı məni buraxmaq istəmədi, dedi ki, dil bilmədiyim üçün sənə orada heç bir işin yoxdur; ingilis elçisinin qardaşının ora məktublar və hədiyyələrlə tək getməsi kifayət qədər yaxşı idi”. Ancaq mənə söylədiniz ki, “ingilis elçisinin qardaşı mənimlə Moskvadan Polşaya getdi”. İndi isə xəbərim var ki, Moskva çarı həmin elçini həbs edib, ona görə də nə məktublar, nə də hədiyyələr Polşa kralına çatmayıb”. Pirqulu bəy dedi: “Sizin dedikləriniz doğrudur ki, o, mənimlə getdi, Moskvada qaldı” [14, 88].

Padşah dedi: “Bəs niyə əvvəlcə bizə həqiqəti demədin? Pirqulu bəy ona dedi: Qorxdum. Sonra padşah baş vəzirə dedi: “Doğru danışmayanların cəzası nədir? Baş vəzir dedi: Əlahəzrət nə əzabı istəsə, çəkməlidirlər. Padşah dedi: “Onu tutun, buradan götürün, dilini kəsin və gözlərini çıxarın” [14, 89]. Şahın bu əmri tezliklə yerinə yetirildi. Səfər Muratoviç “Qeydlər”ində bunu təsdiq edərək yazır ki, sarayda şahla görüşdən sonra Təhmasib bəy və Venesiya elçisi məni böyük bir küçə ilə, geniş bir meydana qədər müşayiət etdilər. Orada məni uzanmış və sızıldayan Pirqulu bəyin yanına apardılar və onun qabağında çıxarılmış gözləri və kəsilmiş dili vardı [14, 89].

Səfər Muratoviçin “Qeydlər”indən məlum olur ki, I Şah Abbas səfirlər üçün təşkil olunmuş ziyafətdə Polşa kralının şərəfinə bədə qaldırdı. S.Muratoviç yazır ki, bir az sonra masadan qalxdım və diz çökərək dedim: “Böyük hökmdar, Əlahəzrət şahdan buranı tərk etmək üçün icazə istəyirəm”. Padşah dedi: “Allah sizə

can sağlığı və xoşbəxt yola düşmək nəsim etsin”. Sonra baş vəzirə dedi: “Hatəm bəy, sənənin yanında çoxlu elçilər [qalmış]; Moskva, ingilis, Venesiya, Papa, lakin mən onların heç birindən o qədər də razı deyiləm, mən öz ana dilimdə onlarla danışa bilmirəm, çünki tərcümə vasitəsilə edilən nitqin zövqü yoxdur” [14, 91-92].

S.Muratoviç yazır ki, sarayda ziyafət başa çatdıqdan sonra Səfəvi şahı ona yaxınlaşaraq dedi ki, “... bu məktubu əlahəzrət krala çatdırın və ondan mənə sənənin və ya başqa bir elçisi vasitəsilə cavab yazmasını xahiş edin. Söz verirəm ki, əgər Allah istəsə, bu müharibədən* qayıtsam, ona məktub və hədiyyələrlə elçi göndərəcəyəm” [14, 93].

Beləliklə, S.Muratoviçin missiyası ilə Polşa və Səfəvi dövlətləri arasında diplomatik əlaqələr yaradılmış oldu. Səfər Muratoviçin fəaliyyəti sayəsində Polşa və Səfəvi dövləti Osmanlı imperiyasına qarşı əməkdaşlıq müzakirələrində iştirak etmək imkanı qazandılar. S.Muratoviçin Səfəvi sarayına qeyri-rəsmi missiyasının bilavasitə təsiri ilə Polşa ilə Səfəvi imperiyası arasında diplomatik əlaqələrin əsası qoyuldu və canlanmağa başladı.

III Sigizmund Vaz hələ də Polşa tarixinin ən ziddiyyətli hökmdarlardan biri hesab edilir. Osmanlı sultanının açıq diplomatik dəstəyi ilə Habsburqlara qarşı seçilmiş İsveç şahzadəsinin tezliklə qatı katolik və əks-reformasiya tərəfdarı olduğu ortaya çıxdı. Üstəlik, III Sigizmund Habsburq sarayına və monarxiya modelinə olan heyranlığını çətinliklə gizlədirdi. Məhz Vyana və Roma ilə yaxınlaşma fonunda 1601-1609-cu illərdə Səfəvi- Polşa münasibətlərinin güclənməsi müşahidə olunur [18, 72-73].

1604-cü ildə Papa VIII Klement (1592-1605) Hüseyin Əli bəy Bayatın səfirliyinə bir qədər gecikmiş reaksiya olsa da, italyan Paolo Simone, ispan Xuan Tadeo, Vinsent, Fransisko Rioddid de Peraeladan ibarət karmelit ordeninin üzvlərini İsfahana göndərməyə qərar verdi. Avqustun 1-də Praqaya çatan elçi heyəti bu zaman II Rudolfun sarayında olan Səfəvi elçisi Zeynal xan Şamlı ilə görüşdülər [21, 30, 32]. 1604-cü ilin 25 avqustunda karmelitlər Zeynal xan Şamlı ilə birlikdə Polşa krallığının paytaxtı Krakova

* Həmin vaxt I Şah Abbas Bəlx səfərinə çıxmağa hazırlaşır.

çatdılar. Burada onlar Papalığ nümayəndəsi Monsinyor Ranqoni tərəfindən təntənəli şəkildə qarşılandılar [13, 173].

Krakovda olduqları müddətdə onlara Polşa sarayından Səfəvi şahına çatdırmaq üçün məktublar və dəbdəbəli hədiyyələr* verildi ki, onlar arasında vaxtilə Krakov yepiskopu kardinal Bernard Matseyovski tərəfindən Fransa kralı IX Lüdovikə hədiyyə edilmiş illüstrasiyalı İncil kitabı da var idi [18, 73]. Lakin çar Boris Qodunovun onlara rus torpaqlarına girməyə icazə vermədiyinə görə keşişlər Vilnüsə, oradan da Varşavaya qayıtdılar. Papalığın Polşadakı nümayəndəsi missionerlərin yolunu dəyişərək Qara dəniz üzərindən onları göndərmək istəsə də, 1605-ci ildə V Pavelin (1605-1621) papa seçilməsi və həmin ildə çar Boris Qodunovun vəfatı vəziyyəti dəyişdi və karmelitlər yolu dəyişməkdən imtina etdilər. Onlar Smolensk, Moskva və Kazan şəhərlərindən keçərək yalnız 1607-ci ilin dekabrında İsfahana çatdılar. 1608-ci ilin yanvarın 3-də nümayəndə heyətinin üzvləri şahın hüzuruna qəbul edildilər və hədiyyələri təqdim etdilər [13, 174].

I Şah Abbasın Osmanlılara qarşı hərbi əməliyyatlarda əldə etdiyi qələbə, 1604-cü ilin iyulunda İrəvanın azad edilməsindən sonra Zeynal xan Şamlını*, həmin ilin sonlarında isə imperator II Rudolfun elçisi Tektanderlə birlikdə Mehdiqulu bəy Türkmanı Osmanlı cəbhəsində qazandığı qələbələr barədə Avropa monarxlarına məlumat vermək və onları antiosmanlı koalisiyasına qoşulmaq tələbi ilə yola saldı. 1605-ci ildə şahın elçisi Mehdiqulu bəy Türkman şahın Osmanlı sultanı üzərində qələbələrini xəbəri ilə Varşavadakı Polşa sarayına gəldi [27, 45]. V.Pilipenko yazır ki, Raçinski kitabxanasının arxivində naməlum zadəganın fondunda I Şah Abbasın III Sigizmunda göndərdiyi məktublارın surəti saxlanılır. Səfəvi şahı Polşa kralı ilə Almaniya imperatoru II Rudolf arasında münasibətlərin yaxşı olmasına sevinir və təklif edirdi ki, *“bundan sonra II Rudolfun dostu mənim dostumdur, düşməni mənim düşmənimdir. Vahid düşmənimizə qarşı biz vahid ordu olmalı-*

* I Şah Abbasa göndərilən əlavə hədiyyələr üçün bax: [17, 141-150].

* Zeynal xan Şamlı 1604-cü ilin iyulunda Praqaya gəlmiş və iyulun 26-da imperator II Rudolf tərəfindən qəbul edilmişdi [Bax: 20, 235-236].

yıq” [28, 1330]. I Şah Abbas ümid edirdi ki, bu xəbər, kralı Osmanlı dövləti əleyhinə koalisiyaya qoşulmağa vadar edəcək. Lakin parlament hələ də Osmanlı imperiyası ilə sülh istəyirdi. Polşa kralı III Sigizmund hakimiyyəti mərkəzləşdirmək planlarına ciddi etiraz edən zadəgan üsyanı (1606-1609) ilə üzləşdi. Kral əvvəllər Habsburqların Səfəvilərlə ittifaqında fəal iştirak etməyi özünün daxili, həmçinin xarici siyasi təsirini gücləndirmək, Stokholm və Moskvada taxt-tacı təmin etmək məqsədi daşıyan möhtəşəm planlarının bir hissəsi kimi ciddi şəkildə düşünsə belə, onun xəyalları beynəlxalq, həmçinin daxili vəziyyətin dəyişməsi ilə məhv edildi [14, 38].

Bu zaman Praqada imperator II Rudolfun danışıqlar apararı Mehdiqulu bəy və Zeynal xan Şamlının söylərinə baxmayaraq, 1606-cı ildə Almaniya Osmanlı imperiyası ilə separat sülh bağladı. Bununla Səfəvi dövlətinin Avropadakı müttəfiqləri növbəti dəfə Osmanlı imperiyasına özünün bütün hərbi qüvvələrini Şərqi cəbhəsinə yönəltmək imkanı verdilər. Beləliklə, Səfəvi dövləti Osmanlı imperiyasına qarşı təkbətək müharibə aparmaq məcburiyyətində qaldı [1, 287].

1608-ci ilin fevralın 22-də papanın elçisi Paolo Simone şahın yeni elçisi Robert Şerli ilə birlikdə Avropaya göndərildi. Robert Şerli Paolo Simone ilə birlikdə Avropaya səyahət etməli olsa da, sonda onlar ayrı-ayrı marşrutlar seçdilər: Robert Şerli 2 fevral 1608-ci ildə İsfahandan yola düşdü, marşrutu Moskvadan keçməklə Polşaya getmək idi. O, şahdan İspaniya, İngiltərə, Fransa, Müqəddəs Roma imperiyası, Reç-Pospolita və Moskvanı əhatə edən antiosmanlı koalisiyasının yaradılmasını təklif edən məktubları çatdırmalı idi. Robert Şerli 1609-cu ilin fevralında Varşavaya gələrək, özü ilə krala və Reç-Pospolita əyanlarına ünvanlanmış iki məktub gətirdi [26, 82]. I Şah Abbasın kral III Sigizmunda ünvanlanmış 1608-ci il yanvar tarixli məktubunda krala təklif etdiyi plan birləşmiş xristian qüvvələrinin Səfəvilərlə Hələbdə görüşməyi nəzərdə tuturdu. Şah, Avropalıların Hələblə birlikdə Suriya sahillərini ələ keçirməsini, Mesopotamiya və Diyarbəkrdən keçərək Anadoluya doğru irəliləyən Səfəvi qoşunları ilə qurudan və dənizdən birgə hücum etməyi təklif edirdi [Orijinalı Varşava Tarixi Sənədlər Arxivində saxlanılan məktub üçün bax: 18, 121-124].

I Şah Abbasın Polşa əyanlarına ünvanlanmış ikinci məktubunda (fərmanında) deyilirdi: “... *Polşanın hörmətli, yüksək, davamlı və sərhədsiz padşah lütfü ilə şərafləndirilmiş böyük və ya kiçik əmirləri, hörmətli hərbi sərkərdələri bilsinlər ki, bizim xoşbəxt imperator əzəmətimiz və onların zati-aliləri arasında ... tam sevgi, dostluq, birlik və harmoniya var və hər iki tərəfdən elçilər durmadan gəlib gedirlər, həmçinin son vaxtlar böyük atalardan (papanın göndərdiyi keşişlər nəzərdə tutulur – T.N.) bir neçə nəfəri bu istiqamətə göndərdilər ki, biz aramızda sevgi və dostluğu gücləndirək, türk ordusunu məhv etmək üçün razılığa gələk və doğru olana uyğun hərəkət edək*” [18, 140-141, 143-145]. Hər iki məktubun məzmunundan görünür ki, Səfəvi şahı Polşa kralı ilə dostluq əlaqələrini gücləndirmək marağındadır, digər Qərb dövlətləri kimi Polşanı da Osmanlı imperiyasına qarşı müharibəyə cəlb etmək niyyətindədir.

1609-cu ilin mayında Robert Şerli Krakovda Polşa kralının son dərəcə qeyri-müəyyən cavabını aldı. III Sigizmund bu yaxınlarda elçisi Qreqori Koçanovski vasitəsilə Osmanlı sultanı ilə sülhü bərpa etdiyinə görə şaha yalnız şəxsi dostluğunu təklif edə bildi [25, 82]. Robert Şerli nə Krakovda, nə daha sonra Praqada, Romada, hətta 1609-cu ildə gəldiyi Madriddə ittifaq təklifləri ilə bağlı razılıq əldə etməyi bacarmadı. O, missiyasını 1611-ci ildə şahın məktubunu İngiltərə kralı I Yakova çatdırmaqla tamamladı [18, 75].

1605-cu ildə I Şah Abbasın portuqaliyalı yezuit Fransisko de Akosta ilə yola saldığı elçisi Əliqulu bəy də Moskva knyazlığında baş verən daxili qarışıqlıqla bağlı uzun müddət Həştərxanda gözləməli oldular. Onlar yalnız 1609-cu ildə, təxminən Robert Şerli ilə eyni vaxtda Polşaya çatdılar. Buna görə də təsadüfi deyil ki, şahın Əliqulu bəy vasitəsilə Polşa kralına çatdırılan məktubunun latın dilinə tərcüməsi, Robert Şerlinin gətirdiyi məktublarda polyak tərcümələri ilə birlikdə Polşa kral Reyestrinə daxil edilib [18, 76-77].

Robert Şerlinin səfirliyinin siyasi fiaskosu I Şah Abbası Osmanlılar əleyhinə alternativ siyasət yürütməyə, daha dəqiq desək, ipəyi Moskva və Polşa vasitəsilə Avropalı alıcılara çatdırmağa nail olmaq və bununla da Osmanlı xəzinəsini gömrük gəlirlərindən məhrum etmək üçün ipək

ticarətinin istiqamətini dəyişdirməyə sövq etdi. I Şah Abbas 1607-ci ildə Səfəvi sarayına gəldiyi andan fars dilini mükəmməl öyrənərək şahın etimadını qazanan karmelit keşişi Xuan Tadeonu ipək və xalça ticarətinin Osmanlı torpaqlarından Avropaya gedən marşrutunu “*Moskva, Polşa və digər Avropa ölkələri*” xəttinə dəyişmək planını Moskva knyazına, Polşa kralına və Papalığa çatdırmağa razı saldı və 1611-ci ildə onu öz elçisi kimi Avropaya göndərdi [4, 204-205]. Lakin o, Həştərxanda həbs edildi və yalnız 1614-cü ildə çar Yalançı Dmitrinin polşalı keçmiş arvadı Marinanın müdaxiləsi sayəsində azadlığa çıxmağı bildi. Missiyasını yarımçıq qoyub İsfahana qayıdan Xuan Tadeo I Şah Abbasın etibarlı adamı, saray tərcüməçisi kimi xidmət etməyə davam etdi [18, 77]. Keşiş Florensio del Nino Jesus öz gündəliyində I Şah Abbasın ipək ticarətinin marşrutunu dəyişmək strategiyasını “*Osmanlı müharibəsini dəstəkləməyin ən təsirli yollarını zəiflətmək məqsədi daşdığı*” qeyd edir [22, 71-72].

Yaranmış vəziyyətdə I Şah Abbas Osmanlı dövləti əleyhinə Qərb dövlətləri ilə əlaqələri daha da genişləndirməklə yanaşı, eyni zamanda Osmanlı imperiyası ilə sülh danışıqlarına da girməyə çalışırdı. Daha doğrusu, Səfəvi hökmdarı həm Osmanlı imperiyasına qarşı müharibədə təklənməməyə çalışır, həm də Avropa dövlətlərinin ona kömək etməyəcəyi halda, Osmanlı sultanı ilə sülh müqaviləsi bağlamaq imkanını da əldən verməmək istəyirdi. Əlbəttə, şahın bu ikinci xarici siyasət xətti, yəni Osmanlı dövləti ilə münasibətləri yaxşılaşdırmaq meyli Qərb ölkələrini əsla təmin etmirdi [1, 290]. Lakin Səfəvi hökmdarının Avropa dövlətlərini antiosmanlı koalisiyasına cəlb etmək planı baş tutmadığına görə Osmanlı imperiyası ilə sülh müqaviləsi bağlamağa qərar verdi. 1612-ci il noyabrın 20-də İstanbulda sülh müqaviləsi imzalandı [3, 119]. İki dövlət arasında müvəqqəti də olsa, sülh münasibətləri yarandı. Lakin əvvəlki kimi, bu müqavilə də Səfəvi-Osmanlı ziddiyyətlərini tamamilə aradan qaldırmadı.

Səfəvi hökmdarı Osmanlı imperiyası ilə yaranmış sülh münasibətlərindən istifadə edərək Qərb ölkələri ilə ticarət əlaqələrini genişləndirmək məqsədilə öz diplomatlarını 1613-cü ildə Avropaya göndərdi.

Məhz bu zaman Polşa kralı III Sigizmundla imperator I Matias Habsburq arasında ixtişaş törədənlərə qarşı bir-birinə kömək edəcəklərini vəd edən yeni müqavilə bağlandı. 1613-cü il müqaviləsi Polşada qalmaqala səbəb oldu. Çünki kral müqaviləni Seymlə məsləhətləşmədən bağlamış və gizli saxlamağa çalışmışdı. Müqavilə sayəsində, kral Polşanın Moskvaya müdaxiləsindən sonra öz ərazilərində dolaşan əsgərləri zərərsizləşdirə biləcək, imperator isə tezliklə Bohemiya və Macarıstanda üsyankar protestant təbəələrinə qarşı mübarizə aparacaq və Transilvaniya şahzadəsi Qabor Betlenin işğalının dəf edilməsinə töhfə verəcək əsgərləri orduya cəlb edə biləcəkdi. Amma sonuncunun Osmanlı imperiyasının vassalı olması, Litvada Habsburq qoşunlarının Polşaya cəlb edilməsi Polşa-Osmanlı sülhünü pozduğu üçün kralla sultan arasında gərginliyi artırdı [18, 78].

Belə bir vəziyyətdə Polşa elçisi Teofil Şemberq Səfəvi sarayına göndərildi. 1613-cü ildə Teofil Şemberq Qüdsə ziyarətə getmiş, 6 noyabr 1613-cü ildə onun adı Müqəddəs cəngavərlərin siyahısına daxil edilmişdi. Onun adı 30 noyabr 1613-cü ildə Yerusəlimdə Fransiskans hospitalyrlərin siyahısında da keçir. Görünür, o, Polşaya qayıdarkən Səfəvi sarayına səfər etmişdir, onun bunu öz təşəbbüsü ilə etdiyini söyləmək çətindir. Onun missiyası, görünür gizli xarakter daşımış və Polşa dəftərxanasının qeydlərində heç bir iz qoymamışdır. Ola bilsin ki, bu missiya 1613-cü il Polşa-Habsburq müqaviləsi ilə əlaqəli olmuş, kralı Osmanlı dövləti əleyhinə əlavə müttəfiqlər axtarmağa vadar etmişdir [18, 79-80].

I Şah Abbasın Polşa kralı III Sigizmundla ünvanlandığı 1615-ci il oktyabr tarixli məktubundan da görünür ki, həqiqətən kralın elçisi Teofil Şemberq Səfəvi şahını ziyarət etmişdir. I Abbas məktubunda bildirir ki, *“Hər iki tərəf arasında mövcud olan mehriban və dostluq tələblərinə uyğun olaraq, Şemberqə xoş və mehriban, tam hörmətlə yanaşmağı əmr etdik və öz ölkəsinə qayıtmağa icazə verərək yola saldıq. Və yuxarıda adı çəkilən o həzrətin xidmətinə göndərilmiş dostluq səpkili məktub, dostluq zəncirinin stimullaşdırıcısına çevriləcəkdir”* [18, 153-155]. Məktubunun sonunda Səfəvi şahı yüksək əzəmət sahibi olan Polşa kralına çatdırırdı ki, dostluq və birlik yolu belədir ki, gə-

rək dostluq və yaxınlıq yolunun tələblərinə əməl edilsin, kral güvəndiyi elçisini göndərsin, yazışmaların və qarşılıqlı məktubların qapısını açıq saxlasın. Bu ölkədə həll edilməli hər hansı bir iş axtarırlarsa, aramızda birliyə müraciət edərək elan etməlidirlər ki, bu həll edilə bilsin [18, 155].

Bu dövrdə kral III Sigizmundun Habsburqlar tərəfdarı mövqeyi Osmanlı sarayını təşvişə salmışdı. Onun Vyanaı Bohemiya və xüsusən də Macar protestantlarına qarşı mübarizədə dəstəkləmək siyasəti şübhəsiz ki, Ukrayna kazaklarının Qara dəniz sahilindəki Osmanlı şəhərlərinə hücumları, Polşa maqnatlarının Moldovada və Valaxiyadakı hadisələrdə iştirakı gərginliyin artmasına səbəb olmuşdu [6, 30]. 1620-ci ildə geniş miqyaslı Polşa-Osmanlı müharibəsi baş verdi, lakin gənc sultan II Osmanın rəhbərlik etdiyi 1621-ci il hərbi kampaniyası dalana dırdı və bunun ardınca Polşa elçilərinin barışıq istəməsi nəticəsində tərəflər arasındakı sülhün rəsmi şəkildə yenilənməsi ilə başa çatdı. Sülhə görə Xotin qalası Moldova voyevodasına veriləcək, kazaklar Osmanlı torpaqlarına, Krım tatarları isə Polşa ərazisinə hücum etməyəcək, Polşa kralı Krım xanına illik 40 min florin qızıl xərac ödəməkdə davam edəcəkdi [6, 31]. Sultan II Osmanın Polşaya qarşı başladığı hərbi əməliyyatların əks-sədası I Şah Abbasın sarayına da çatdı [18, 80; 15, 38-39].

Bu dövrdə Səfəvi şahı Osmanlı imperiyasına qarşı hərbi əməliyyatlara başlamaq üçün ciddi hazırlıqlara başlamışdı. 1622-ci ilin yazında I Şah Abbas portuqallardan Hörmüzü, sonra isə Moğollardan Qəndəharı azad edərək elçisi Çələbi bəy Qorçiyə-Qacarı İstanbula göndərdi. Səfəvi şahı məktubunda II Osmanı kafirlərə qarşı mübarizəyə çağırmadığı üçün qınayaraq, Portuqaliya kralına qarşı mübarizə aparmaqla onun sultanın düşmənlərinə yardım etməsinə mane olduğunu bildirdi [2, 1748; 3, 130]. Dostluq münasibətlərinin davam etməsinə bildirməsinə və Səfəvi elçisinin İstanbulda olmasına baxmayaraq, I Şah Abbas Osmanlı imperiyasında taxtac mübarizəsi nəticəsində mərkəzi hakimiyyətin zəifləməsindən istifadə edərək Ərəb İraqında möhkəmlənməyə qərar verdi. 1624-cü ilin yanvarında Bağdad Səfəvi ordusu tərəfindən ələ keçirildi [3, 130]. Bu dövrdə tərəflər arasında məktub mübadiləsinin davam etməsi bir daha

göstərir ki, Səfəvi-Polşa diplomatik əlaqələri öz intensivliyini qoruyub saxlamışdır.

Belə ki, 1624-cü ilin payızında I Şah Abbasın kral III Sigizmunda ünvanlanmış türk dilində məktubu Polşa sarayına çatdırıldı [Məktubun türk dilində ki, orijinalı, polyak və ingilis dillərində tərcüməsi üçün bax: 18, 159-167]. Səfəvi şahı məktubunda yazırdı: *“Bu günlərdə ən uca əzəmətin hökmdarlıq və hökmranlıq sığınacağı, əzəmət və təmtəraq kürsüsü, izzət və ədalətin oyanmasının nəcib tərəfindən mənim ali astanama yüksək rütbəli və hörmətli bir bəlcibaşı gəldi. Lüristanın cıdırlarında at çapan, Çingiz xanın sultanlıq taxtında əyləşən, Rəbbinin lütfü və yardımını diləyən, suverenlik, əzəmət, təmtəraq və qarşılıqlı minnətdarlıq əsasları ilə, qardaşım Şahin Gəray xan (Allah onu bütün diləklərinə çatdırsın!); Sizin [III Sigizmunda Şahin Gəray] arasında mövcud olan dostluq və inam yolunu xatırlatmaq ülfət və məhəbbətin artmasının ilhamçısı oldu və mənim şahənə razılığını aldı. Əlahəzrətlə sözügedən şanlı xan arasında qardaşlıq yolu seçildiyi üçün dostluğun vəzifəsi ondan ibarətdir ki, Sizin [III Sigizmunda Şahin Gəray] arasında mövcud olan birlik və dostluq tələblərinə riayət olunsun”* [18, 163-165]. Səfəvi şahının məktubunda haqqında bəhs olunan Şahin Gəray xan 1614-cü ildə ədavətdə olduğu əmisi oğlu Canıbəy Gəray xanın Osmanlı sultanının yardımı ilə Krım xanlığında taxt-tacda möhkəmlənməsini görərək I Şah Abbasın sarayına sığınmışdı. *“O, Şirvanın Dərbəndində iqamət edib öz irsi səltənətinin pusqusunda dayanmışdı. Əlahəzrət onun mətləbinin yerinə yetirilməsindən ötrü himmət göstərüb, geri qayıtmasına maddi və mənəvi yardım göstərdi”* [2, 1802]. O, yalnız 1623-cü ildə qardaşı III Mehmed Gəray xan hakimiyyətə gəldikdən sonra Krıma qayıda bilmişdi. İsgəndər bəy Münşi bununla bağlı yazır: *“... tatar tayfasının səltənəti və o məmləkət xanədanının fərmanfərməsi olmaq şərafəti Şahin Gəray xanın böyük qardaşı Məhəmməd Gəray xana qismət oldu. Tatarların əzəmətli adamları özlərinin tatarca “qolğay” adlandırdıqları onun padşahlığını və qardaşı Şahin Gərayın vəliəhdliyini qəbul etdilər, şahzadəni geri çağırıdılar. Şahzadə şahdan himmət diləyib öz vilayətinə rəvan oldu, hər şey onun istəyincə nəticələndi, tatar əyanlarının hamısı*

Məhəmməd Gərayın səltənətini və Şahin Gərayın vəliəhdliyini qəbul etdi” [2, 1802-1803].

İsgəndər bəy Münşinin verdiyi məlumata görə, Şahin Gərayın elçisi I Şah Abbasın tərəfindən qəbul edilmiş və göndərdiyi məktub şahə təqdim edilmişdi. Elçinin verdiyi məlumata görə, Osmanlı sultanı tərəfindən Şahin Gəraya nəğd pul və çoxlu qiymətli hədiyyələr təklif olunmuş, Osmanlı dövlətinə sadıq qalacağı və qızılbaşlara qarşı düşmənçiliyə dəvət olunsun da, o, Səfəvi şahının sadıq tərəfdarı olduğuna görə rədd cavabı vermişdi. Onun *“Şahə yazdığı sədaqət üslublu məktubundakı üzük möhüründə “Şah Abbasın qulu Şahin Gəray” sözləri nəqş olunmuşdu. O, osmanlıların köməyi ilə üzərinə hücum keçən Canıbəy Gərayla Kəffədə döyüşərək qalib gəldi”* [2, 1803]. Səfəvi şahı elçiyə şahənə nəvazişlər göstərüb geri dönməsinə icazə verdi, inayət üslublu bir məktub yazaraq, ona davranış tərzini və dost-düşmənlə rəftar barədə qiymətli nəsihətlər və mürşüdanə öyüdlər verdi, bahalı xələtlər və bol hədiyyələrlə yola saldı [2, 1803].

Görünür, Səfəvi şahının Polşa kralına türkcə məktubu da məhz bu hadisədən sonra yazılmışdı. Çünki məktubda I Şah Abbasın doqquz il Səfəvi sarayında yaşamış tatar şahzadəsi Şahin Gərayı dəstəklədiyinə dair vədlər vardır. Məhz bu dövrdə I Şah Abbasın Bağdadı Osmanlılardan geri alması faktını nəzərə alsaq, qardaşı Krım xanı III Məhəmməd Gərayın naibi kimi çıxış edən Şahin Gəray Reç Pospolita və Ukrayna kazaklarının iştirakı ilə Osmanlılar əleyhinə koalisiya yaratmağa çalışdığına görə, şahın məktubu şübhəsiz ki, Osmanlılar əleyhinə müharibəyə dəvət kimi nəzərdə tutulmuşdu [18, 80-81; 14, 39]. I Şah Abbasın məktubunda Polşa kralı III Sigizmunda Şahin Gəray xan arasında *“qardaşlıq yolu seçildiyi üçün”* tərəflər *“arasında mövcud olan birlik və dostluq tələblərinə riayət olunması”* xüsusi olaraq vurğulanırdı. Lakin Polşa kralı bu dəfə ehtiyatlılığı üstün tutdu, osmanlıların şərqdə narahat olduğunu görməkdən məmnun qalsa da, öz planlarını riskə atmadı. Səfəvi şahının Şahin Gərayla bağlı planları cavabsız qaldı.

Şah Səfi və II Şah Abbas dövründə Səfəvi-Polşa siyasi əlaqələri

1629-cu ilin yanvar ayında I Şah Abbas vəfat etdi. O, oğlu Məhəmməd Bağır Mirzəni

1615-ci ildə edam etdirdiyi üçün nəvəsi Sam Mirzə Şah Səfi (1629-1642) adı ilə taxta çıxdı. Bu dövrdə Osmanlı-Səfəvi müharibəsi hələ də davam etdiyinə görə Şah Səfi dərhal elçisini Avropaya göndərərək taxta keçdiyini bildirməyə çalışdı. Səfəvi şahının 1629-cu ilin yayında Polşa kralı III Sigizmunda göndərdiyi məktubu da I Şah Abbasın 1624-cü il tarixli məktubu kimi türk dilində yazılmışdı [Məktubun türk dilində orijinalı, polyak və ingilis dillərində tərcüməsi üçün bax: 18, 170-179]. Səfəvi şahı məktubunun əvvəlində kral III Sigizmundun şəninə xoş sözlər söyləyir, babasının vəfat etməsindən sonra hakimiyyətə keçməsi barədə məlumat verməklə yanaşı, I Şah Abbas dövründə Səfəvi dövləti ilə Polşa krallığı arasında dostluq əlaqələrinin yaradıldığını xatırladaraq, öz siyasətini dostluq əsasında qurduğunu, qarşı tərəfdən də bunu gözlədiyini diqqətə çatdırır və bu əlaqələrin inkişaf etdirilməsi üçün elçilər və məktublar göndərilməsinin vacibliyini bildirirdi. *“Eyni ənənəyə, hətta ondan da çox xoş niyyətimizin ehtiyacından o yüksək rütbəli, ən uca əzəmətlə dostluq, ittifaq və vəhdət yoluna baxmaq, ... aramızda mövcud olan yaxın münasibət ənənələrinə hörmətlə yanaşmalı və ixtilaf yolları rədd edilməlidir. Buna görə də dostluq nümayiş etdirmək və dostluq münasibətlərinə gəlmək üçün mehribanlıqla qeyd olunan bu məktub birlik qələmi ilə yazılmışdır”*. Məktubun sonunda xüsusi olaraq qeyd olunurdu ki, *“Əgər onların bu ölkədə hər hansı ehtiyacları varsa, birlik naminə onlara bildirsinlər ki, bizim imperator lütfümüz onları səxavətlə qarşılarsın”* [18, 177].

1632-də kral III Sigizmund vəfat etdikdən sonra, onun oğlu Vladislav Polşa kralı seçildi. IV Vladislavın (1632-1648) hakimiyyətinin ilk iki ili Osmanlı sultanı, Böyük Moskva knyazı və İsveçlə hərbi münaqişə ilə xarakterizə olunurdu. Moskva knyazı ilə münaqişə uğursuz oldu və IV Vladislav Moskva taxt-tacına iddiasından əl çəkməli oldu. 1633-cü ildə Osmanlı sultanı ilə sərhəd xəttində baş verən münaqişə tezliklə həll olundu və tərəflər arasında başlayan danışıqlar 1634-cü ildə sülh imzalanması ilə başa çatdı. 1635-ci ildə Osmanlılar Polşa ilə sərhəddə sülh yaradaraq Səfəvilərə qarşı Cənubi Qafqazda böyük hücumu başladılar və İrəvan qalasını ələ keçirdilər. Həmin illərdə Polşa kra-

lının İsveçlə apardığı müharibədə uğursuz oldu, Liflandiya itirildi [8, 234; 18, 82].

Müəyyən nisbi sakitlik yaransa da, Polşa getmanı hələ də təşviş içində idi və buna görə Səfəvilərlə münasibətləri yeniləmək fürsətindən istifadə etdi. O, Polşadan keçərək Krım və Qafqaza səyahət edən dominikalı keşiş Giovanni da Lukkaya şahın yanına yarı rəsmi missiyanı yerinə yetirməyi tapşırırdı. Təbrizdə Səfəvi şahı ilə görüşən da Lukka getmanın məktubunu Şah Səfiyə çatdırdı, sonra isə 1636-cı ilin yazında İrəvanın azad edilməsi ilə nəticələnən yürüşdə şah ordusunu müşayiət etdi [bax: 23, 412-420; 18, 82]. Da Lukka missiyasına cavab olaraq Şah Səfi dominikan erməni keşişi və Naxçıvanın katolik arxiyepiskopu Oqostinosu Polşaya yola saldı. Elçi 1637-ci ilin fevralında Varşavaya gəldi. Məhz bu vaxt həddindən artıq iddialı görünən kral IV Vladislav imperator III Ferdinand Habsburqla müqavilə bağlamış və uzun illər əvvəl itirilən İsveç taxtını bərpa etmək üçün imperatordan kömək alacağına ümid bəsləmişdi. Bunun müqabilində IV Vladislav Habsburqların Osmanlılara qarşı gələcək müharibəsində iştirak edəcəyinə razılıq vermişdi [18, 83].

Müqavilə imzalandıqdan bir həftə sonra Polşa kralı Səfəvi şahına göndəriləcək elçi heyətini hazırlamış, təcrübəli Teofil Şemberqi öz elçisi təyin etmiş və onu arxiyepiskop Bajenç müşayiət etmişdi. Səfəvi şahına təqdim ediləcək məktubundan başqa, Şemberq kraldan yazılı təlimat da almışdı. Belə ki, elçi IV Vladislavın hakimiyyətinin əvvəlindən apardığı müharibələr nəticəsində kral səfirliyinin göndərilməsinin gecikdirilməsi ilə bağlı üzr istəməli idi. Eyni zamanda, ona kralın imperator III Ferdinandin bacısı Sesiliya Renata ilə qarşıdakı nikahının Osmanlılar əleyhinə əməkdaşlığının gələcəyini vəd edən Varşava ilə Vyana arasında yaxınlaşmanın əlaməti kimi istinad etmək tapşırılmışdı [18, 83].

1637-ci ilin iyununda yola düşən T.Şemberq Smolensk və Vязma vasitəsilə hərəkət edərək iyulda Moskvaya gəlmiş və iki dəfə çar tərəfindən qəbul edilmişdi. Moskvadan yola düşən Polşa elçisi Kazandan keçərək 12 sentyabrda Həştərxana gəlmişdi. 9 yanvar 1638-ci ildə Qəzvindən İsfahana səfər edərkən Şemberq, Qəzvinin cənubunda yerləşən karvansarada İsfahandan qayıdan Holşteyn-Qottorplu III

Fridrixin səfiri ilə görüşdü və bu görüş səfirliyin katibi Adam Oleari tərəfindən qeydə alınıb. Beləliklə, güman edə bilərik ki, Şemberq 1638-ci il yanvarın sonu və ya fevral ayının əvvəlində İsfahana çatmışdır [24, 238-239; 25, 515-516; 18, 84]. Polşa elçisi Teofil Şemberq Şah Səfi ilə görüşərək kralın məktubunu şahə təqdim etmiş, Səfəvi paytaxtında olduğu dövrdə 7 iyun 1638-ci ildə karmelit kilsəsinin xeyir-duasında iştirak etmişdi. Polşa elçisi T.Şemberq geri qayıdan zaman onu Səfəvi elçisi Musa bəy müşayiət etmişdi. Səfirlik Dağıstandan keçərək, Dərbənddən Tarkuya gedən yolda yerləşən qala kəndi Boynak sakinləri tərəfindən hücumə məruz qalmış, Polşa səfirliyinin üzvlərinin çoxu, o cümlədən səfir öldürülmüş, Musa bəy isə həbs edilmişdi. Səfirliyin taleyi xəbəri İsfahana çatdı və şahı qəzəbləndirdi, çünki bu, onun hakimiyyətinə alçalıcı zərbə idi. Şah Səfi bir neçə yerli əhalini ələ keçirib ənənəvi cəzaya məruz qoymağı əmr etdi, bir neçə nəfəri isə Polşaya göndərdi ki, orada cəzalandırınsınlar [18, 85-86].

Polşa elçisi T.Şemberqin öldürülməsinə baxmayaraq, Musa bəy birtəhər azadlıq əldə edə bildi və ən azı məktubların bir qismini saxlayaraq İsfahana qayıtdı. 1939-cu il mayın 17-də Qəsri-Şirin sülhünün bağlanması ilə Səfəvi-Osmanlı müharibəsi başa çatdı. Görünür, bununla bağlı lazımi məlumatı çatdırmaq məqsədilə həmin ilin payızında Musa bəy Şah Səfi tərəfindən yenidən Polşaya və digər Avropa saraylarına göndərildi [18, 87].

1642-ci ilin mayında Şah Səfinin vəfat etməsindən sonra azyaşlı oğlu Sultan Məhəmməd II Şah Abbas (1642-1666) adı ilə hakimiyyətə gəldi. II Şah Abbas taxt-taca keçdiyini xəbər vermək üçün 1647-ci ildə kral IV Vladislava xüsusi məktub göndərdi [Məktubun orijinalı, polyak və ingilis dillərində tərcüməsi üçün bax: 18, 182-189]. Səfəvi şahı məktubunda Səfəvi-Polşa dostluğunu xatırlatmaqla yanaşı, tərəflər arasında mövcud münasibətləri inkişaf etdirməkdə maraqlı olduğunu bildirərək yazırdı: *“Dostların borcudur ki, bu tanınmış təməllərə həmişə hörmətlə yanaşılsın, gəliş-gediş yolları əvvəlkindən çox olsun, dostluq və birliyin əsasları dostluq məktubları göndərilərək yenilənsin. Və əgər bu tərəfdə [bizim] birliyimiz naminə bildirməli olduqları hər şey olacaqsə, onu əldə etmək üçün dostcasına diqqət göstərisin”* [18, 189].

Qeyd etmək lazımdır ki, I Şah Abbasın hakimiyyəti dövründə, adətən, şah Avropa monarxlarına Osmanlı imperiyasına qarşı birgə hərbi əməliyyatlar təklif edirdisə və avropalı tərəfdəşlərin qeyri-adekvat reaksiyasına görə dözümsüzlük göstərirdisə, onun varisləri zamanı vəziyyət tədricən dəyişdi. Səfəvi və Osmanlı imperiyaları arasında Qəsri-Şirin sülhünün imzalanmasından sonra Səfəvi şahının Avropa dövlətləri ilə qarşılıqlı əlaqələrində Osmanlı məsələsi arxa plana keçdi. Əksinə bu zaman Venesiya respublikası ilə Osmanlı imperiyası arasında hərbi əməliyyatlar yenidən başladığına və Venesiya Kritdə Osmanlı işğalına qarşı çətin mübarizə aparmağa məcbur qaldığına görə, qızğın diplomatik fəaliyyət başlamış, Osmanlılar əleyhinə koalisiyanı formalaşdırmağa çalışmışdı. 1645-ci ildə Covanni Tiepolo Polşaya səfir göndərildi və Domeniko di Santi isə Dojun, Roma papasının, imperatorun, Polşa kralının və Toskana böyük hersoqunun II Şah Abbasa ünvanladığı məktublarla Səfəvi sarayına göndərildi [5, 601; 14, 39-40]. C.Tiepolo Polşada kral IV Vladislav Vaz tərəfindən böyük təmtəraqə qarşılandı və o, Osmanlılar əleyhinə ittifaqa daxil olmaqla Venesiya pulları ilə güclü ordu toplaya biləcəyinə və kral hakimiyyətini gücləndirəcəyinə ümid bəsləyirdi. Lakin o, hakimiyyəti gücləndirmək üçün Reç Pospolita daxilində özünə lazımi dayaq tapmadığına görə, belə dayaqları kənardə axtarmağı lazım bildirdi [8, 235]. Buna görə də, öz planlarını həyata keçirməyə çalışan IV Vladislav, di Santidən bir neçə ay sonra İsfahan şəhərinə gələn Yerji İliçin başçılığı ilə Səfəvi sarayına öz missiyasını göndərdi. Polşa elçisini Venesiya diplomatı Covanni Tiepolo müşayiət edirdi [18, 88].

1646-cı il oktyabrın 2-də Varşavadan yola düşən Polşa səfiri Yerji İliç 15 sentyabr 1647-ci ildə İsfahana gəldi, lakin elçi oktyabrın 7-də vəfat etdi və ertəsi gün Karmelitlərə məxsus kilsədə dəfn edildi. Yerji İliçin ölümündən sonra Polşa səfirliyinin üzvləri əvvəllər İrəvanda və Krimdə xüsusi missiyalar yerinə yetirmiş dominikan keşişi Antonio di Fiandri mərhum elçinin əvəzinə rəhbər seçdilər. Oktyabrın 18-də Antonio o vaxt İsfahanda yaşayan başqa bir dominikan keşişi Paolo Piromalli ilə birlikdə II Şah Abbas tərəfindən qəbul edildi və ona Polşa kralına və digər rəsmi şəxslərə çatacaq məktublar

təqdim olundu [18, 199]. II Şah Abbasın Polşa kansleri Yerji Ossolinskiyə və böyük getman Mikolay Potoskiyə ünvanlanmış 1647-ci il noyabr tarixli fərmanlarda [Məktubun fars dilində orijinalı, polyak və ingilis dillərində tərcüməsi üçün bax: 18, 192-199], Polşa elçisi Yerji İliçin “*ali taxtın ətəyində bu keçici dünya ilə vidalaşdığı*” xəbər verilməklə yanaşı, onun müavininin uca dərghahda qəbul edildiyi, qarşılıqlı dostluq əlaqələrinin canlanmasından xəbər verən kral məktubu imperator əlahəzrətlərimizə çatdırıldı, böyük liderlərin bu dəstəyinin səmimi fədakarlığı və xoş niyyəti aydın oldu [18, 198-199]. Görünür, kral IV Vladislavla yanaşı, Polşa kansleri və böyük getmanı Səfəvi şahına məktubla müraciət etdikləri üçün II Şah Abbas da onlara cavab məktubu göndərmişdi. Səfəvi baş vəziri Xəlifə Sultanın Polşa kansleri Yerji Ossolinskiyə və böyük getman Mikolay Potoskiyə ünvanlanmış 1647-ci il oktyabr tarixli məktubları [Məktubun fars dilində orijinalı, polyak və ingilis dillərində tərcüməsi üçün bax: 18, 212-227] da bir daha təsdiq edir ki, yaranmış vəziyyətdə Səfəvi dövləti Polşa ilə qarşılıqlı əlaqələri inkişaf etdirməyə ciddi maraq göstərmişdir. Göndərilən məktublarda iki dövlət arasında qarşılıqlı dostluq əlaqələrinin qorunub saxlanılması və daha da möhkəmləndirilməsində maraqlı olduğu xüsusi vurğulanmışdı.

Səfəvi sarayına göndərilən elçi heyəti geri dönmədən əvvəl Polşa Seymi krala müharibəyə hazırlaşmağı qadağan etdi və ona artıq yığılmış qoşunlarını buraxmağı əmr etdi. Məhz bu dövrdə İsfahandakı iki səfirliyin Polşa kralına və yüksək vəzifəli şəxslərə ünvanlanan Səfəvi şahının məktublarını gətirsə də, bu məktublar ümumi məzmun xarakteri daşdığına görə, daxili idarəçilikdə kralın üzləşdiyi çətinlikləri nəzərə alsaq, heç bir faydası olmadı. Daha da pisi o idi ki, kral IV Vladislavın siyasi dəstək müqabilində gizli qənimət və imtiyazlar vədləri ilə şirnikləndirdiyi ruhdan düşmüş Ukrayna kəzləri müharibə planlarının ləğv olunduğu xəbərini alaraq üsyana qalxdılar [14, 40].

Maraqlıdır ki, Səfəvi şahı ilə Polşa kralı III Sigismund və IV Vladislav arasındakı əlaqələri və hərbi əməkdaşlığın qurulmasına yönəlmiş diplomatik təşəbbüsləri müqayisə etdikdə aydın olur ki, həm ata, həm də oğulun bu təşəbbüsləri Osmanlı təhlükəsi ilə yox, ilk növbədə daxili

problemlərlə, daha doğrusu, kral hakimiyyətinin möhkəmləndirilməsi ilə bilavasitə bağlı olmuşdu [14, 40].

Nəticə

Qeyd etmək lazımdır ki, XVII əsrin I yarısında hər iki tərəfin, yaxud onlardan birinin hərbi əməkdaşlığı ciddi şəkildə düşündüyü bir neçə məqam istisna olmaqla, Azərbaycan Səfəvi dövləti ilə Reç Pospolita arasındakı siyasi münasibətlər Osmanlı imperiyasına qarşı hərbi əməkdaşlığın mümkünlüyünə ciddi baxıldığı bir neçə məqam istisna olmaqla, intensivlik baxımından sürəkli olmamışdı. I Şah Abbas dövründə belə bir ittifaqın yaradılmasına həqiqətən ciddi maraq göstərildiyi halda, kral III Sigismund daha çox Polşanın Habsburqlar və Səfəvilər arasındakı danışıqlara qoşulmasını öz daxili vəziyyətini və beynəlxalq mövqeyini möhkəmləndirmək vasitəsi kimi nəzərdən keçirmişdi. 1639-cu ildə Osmanlı dövləti ilə Qəsri-Şirin sülhü bağlandıqdan sonra Səfəvi şahları Osmanlılar əleyhinə əməkdaşlığında maraqlı olmadığına görə tərəflər arasında siyasi əlaqələr öz intensivliyini itirməyə başladı.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Mahmudov Y.M. Azərbaycan diplomatiyası. Bakı: Təhsil, 2006.
2. Münşi İsgəndər bəy. Dünyanı bəzəyən Abbasın tarixi. II Kitab. Fars dilindən tərcümə t.e.d., prof. Ş.F.Fərzəliyevindir. Bakı: Şərq-Qərb, 2014.
3. Nəcəfli T.H. Azərbaycan Səfəvi dövlətinin xarici siyasəti. Bakı: Turxan NPB, 2020.
4. Cutillas J. Şah I. Abbas'ın Bir Akdeniz Politikası Var mıydı? Çev. İlker Külbilge. Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı II/2 – Aralık 2016, s.189-210.
5. Rota G. Safevî İrânı ile Venedik Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilere Genel Bir Bakış / Türkler, c. 6. Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002, s. 899-906.
6. Yalçınkaya M.A. Osmanlı Devletinin Batı Politikası – Zıttoroktan Küçük Kaynarcaya (1606-1774) / Türk Dış Politikası Osmanlı dönemi, 2. Gökkubbe, İstanbul: 2008.
7. Броневский С.М. Исторические выписки о сношениях России с Персией, Гру-

зиєю и вообще с горскими народами, в Кавказе обитающими, со времен Ивана Васильевича доньне. СПб.:1996.

8. История Польши в трех томах, том 1. М.: Изд-во Академии Наук СССР, 1954.

9. Магилина И.В. Россия и проект антиосманской лиги в конце XVI - начале XVII вв. Волгоград: 2012.

10.Магилина И.В. Россия и проект антиосманской лиги в конце XVI - начале XVII вв. (1604-1612 гг.). Волгоград: 2016.

11.Книга Орудж-бека Байата дон-Жуана Персидского. Перевод с английского, введение и комментарии д.и.н. Октяя Эфендиева, к.и.н. Акифа Фарзалиева. Баку: Элм, 1988.

12.Парри Вильям. Проезд через Россию Персидского посольства в 1599-1600 г. М.: 1900.

13.A Chronicle of the Carmelites in Persia: The Safavids and the Papal mission of the 17th and 18th centuries. Vol.1 Ed. Chick H, Matthee R. London: I.B.Taurus, 2012.

14.Kolodziejczyk D. The relations between the Polisi i-Lithuanian commonwealth and Safavid Iran. Some comments on their character and intensity /Eastern Europe, Safavid Persia and the Iberian world. Frontiers and Circulations at the Edge of Empires. Albatros, 2019, p. 35-46.

15.Polczyński M. "The Relacyja of Sefer Muratowicz: 1601–1602 Private Royal Envoy of Sigismund III Vasa to Shah 'Abbas I'"//Turkish Historical Review, 5, no. 1, Brill: 2014, p. 59-93.

16.Rubiés Joan-Pau. "Political rationality and cultural distance in the European embassies to Shah Abbas,"Journal of Early Modern History 20 (2016): p.351-389.

17.Simpson S. The Morgan Bible and the Giving of Religious Gifts between Iran and Europe /Europe and Iran during the Reign of Shah 'Abbas I, in: Colum Hourihane, ed., Between the Picture and the Word. Manuscript Studies from the Index of Christian Art. University

Park, Penn State University Press, 2005, pp. 141-150.

18.The Relations of the Polish Lithuanian Commonwealth with Safavid Iran and the Catholicosate of Etchmiadzin. Varshava: 2017.

19.Lambert César and Claude-Barthélemy Morisot. Trois relations d'Aegypte, et autres memoires curieux des singularitez dudit pays. Relation d'un voyage de Perse faict és années 1598 & 1599. Paris: Augustin Courbé, 1651.

20.Vocelka K. Rudolf II und seine Zeit. Wien: 1985.

21.Jesús Florencio del Niño. A Persia (1604-1609): peripecias de una embajada pontificia que fué a Persia a principios del siglo XVII. Pamplona: Ramón Bengaray,1930.

22.Jesús Fray Florencio del Niño. En Persia (1608-1624): su fundación, sus embajadas, su apostolado. Pamplona: Ramón Bengaray, 1930.

23.Eszer Ambrosius Klaus. "Giovanni Giuliani da Lucca O.P. Forschungen zu seinem Leben und zuseinen Schriften". In. Archivum Fratrum Praedicatorum, Vol. 37, 1967, p.353-468.

24.Hulasat as-siyar. Der Iran under Schah Safi (1629-1642) nach der Chronik des Muhammad Ma'sum b. Huağaği Isfahāni, ed. G.Rettelbach. Munich: 1978.

25.Korespondencja Stanisława Konięcpolskiego hetmana wielkiego koronnego 1632-1646. Cracow: 2005.

26.Reychman J. "Związki Iranu z Polską" // Kultura i Społeczeństwo, tom XV, no. 4, 1971, s.81-88.

27.Strzylecki A. Sejm z r. 1605, Kraków: 1921.

28.Пилипенко В. Перед лицем ворога. Польська антитурецька література середини XVI – середини XVII ст. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, Київ: 2014.

Summary

Tofiq Najafli

From the history of Safavid-Polish relations in the first half of the 17th century

Today, our independent Azerbaijan, which is an equal member of the world community of states, is writing glorious pages in the history of independence. The fate of our freedom, the democratic society in which we are building, is undoubtedly closely connected with a successful foreign policy. There is no doubt that foreign policy is built on historical experience and traditions. Many countries with which we have established contacts and are striving to establish relations with us, especially large states, have rich foreign political experience and traditions. As history repeats itself, politics repeats itself too. Therefore, it is very important to study the relationship between the Azerbaijani Safavid state and Poland and draw appropriate conclusions.

It should be noted that although Shah Abbas I established diplomatic relations with the papacy, the Holy Roman Empire, Moscow, Venice, England and a number of other Christian states, since the exchange of ambassadors between Uzun Hassan (1453-1478) and Casimir Jagiellonchik (1440-1492) In 1471, the Polish kings and Safavid shahs failed to achieve an ambassadorial exchange.

The reason for this was the signing of the “perpetual peace” between Poland and the Ottoman Empire in 1533 and the preservation of friendly relations between the parties during the 16th century. Nevertheless, Shah Abbas I took an important initiative at the end of the 16th century to establish diplomatic relations with Poland. So, despite the fact that in 1599 his delegation of the “Great Embassy”, sent by the Christian rulers of Europe under the leadership of Huseynali-bek Bayat, had to pass through Moscow to the palace of the Emperor of the Holy Roman Empire. Despite receiving instructions from the Shah to meet King Sigismund III on the way, to give him a letter and gifts, Moscow Tsar Boris Godunov forcibly changed the direction of the Safavid ambassadors, so that the delegation could not go to Warsaw.

During this period, the desire of King Sigismund III Vasa (1587-1632) to get closer to the Ottomans' most powerful enemy, the Habsburgs, as well as historical tensions over Ottoman dominance in Moldova, prompted the Polish king to accept the Safavids as a potential ally in future wars with the Ottoman Empire.

King Sigismund III, a supporter of the Habsburgs, in the hope of spoiling the Safavid-Moscow relations and restoring dialogue with a potential ally against the Ottomans, in 1601 appointed Safar Muratovich as a special royal envoy to the Safavid palace. The visit of Safar Muratovich led to the establishment of Safavid-Polish diplomatic relations, their further development under Shah Abbas I and his successors (Shah Safi and Shah Abbas II). In this article our purpose is to shed light on the interaction of the Safavid state with Poland in this particular period.

Keywords: *Safavid state, Shah Abbas I, Poland, King Sigismund III, Shah Sefi, Shah Abbas II.*

Резюме

Тофиг Наджафли

Из истории Сефевидско-Польских отношений первой половины XVII века

Сегодня наш независимый Азербайджан, являющийся равноправным членом мирового сообщества государств, пишет славные страницы истории независимости. Судьба нашей свободы, демократического общества, в которое мы строим, несомненно, тесно связана с успешной внешней политикой. Несомненно, что внешняя политика строится на историческом опыте и традициях. Многие страны, с которыми мы установили контакты и стремимся установить с нами отношения, особенно крупные государства, имеют богатый внешнеполитический опыт, традиции. Как история повторяется, так повторяется и политика. Поэтому очень важно изучить взаимоотношения азербайджанского Сефевидского государства с Польшей и сделать соответствующие выводы.

Следует отметить, что хотя шах Аббас I установил дипломатические отношения с папством, Священной Римской империей, Москвой, Венецией, Англией и рядом других христианских государств, со времени обмена послами между Узун Хасаном (1453-1478) и Казимиром Ягеллончиком (1440-1492) 1471 г. польские короли и сефевидские шахи не удалось добиться посольского обмена.

Причиной тому стало подписание “вечного мира” между Польшей и Османской империей в 1533 году и сохранение дружественных отношений между сторонами в течение XVI века. Тем не менее шах Аббас I в конце XVI века предпринял важную инициативу с целью установления дипломатических отношений с Польшей. Так, несмотря на то, что в 1599 году его делегация “Великого посольства”, посланная христианскими правителями Европы под руководством Гусейнали-Бека Баята, должна была пройти через Москву к дворцу императора Священной Римской империи. Несмотря на получение указаний от шаха, по дороге встретиться с королем Сигизмундом III, вручить ему письмо и подарки, московский царь Борис Годунов насильно изменил направление движения сефевидских послов, так что делегация не смогла отправиться в Варшаву.

В этот период желание короля Сигизмунда III Вазы (1587-1632) сблизиться с самым могущественным врагом османов, Габсбургами, а также историческая напряженность, по поводу господства Османской империи в Молдове побудили польского короля принять сефевидов как потенциального союзника в будущих войнах с Османской империей.

Король Сигизмунд III, сторонник Габсбургов, в надежде испортить сефевидско-московские отношения и восстановить диалог с потенциальным союзником против османов, в 1601 году назначил Сафара Муратовича специальным королевским посланником при Сефевидском дворце. Визит Сафара Муратовича привел к установлению Сефевидско-польских дипломатических отношений, их дальнейшему развитию при шахе Аббасе I и его преемниках (Шахе Сафи и Шахе Аббасе II). Эта статья призвана пролить свет на взаимодействие Сефевидского государства с Польшей именно в указанный период.

Ключевые слова: государство Сефевидов, шах Аббас I, Польша, король Сигизмунд III, шах Сефи, шах Аббас II.